Tóth Eszter Zsófia: Lady in black- magyarok, szexualitás, NDK[1]

„Egy este éppen vacsoráztunk, amikor csengettek. Nem vártunk senkit, a férjem nyitott ajtót. Rég nem látott gyermekkori barátja állt az ajtóban, egy nagyon csinos szőke nő karolt bele. Mint hamarosan kiderült, a hölgy, Ulrike, a felesége volt. B. Karcsi az NDK-ban dolgozott akkor már évek óta, ott ismerte meg. Kaptuk magunkat, és aznap este elmentünk az Európa Étterembe vacsorázni, táncoltunk is. Engem felkért Karcsi is, a férjem megforgatta a nagyon bájos Ulrikét is. Aztán évekig nem hallottunk Karcsiról, visszamentek az NDK-ba. Aztán egy szép napon esküvői meghívót hozott a posta: Karcsi második esküvőjére voltunk hivatalosak, a szép Ulrikét soha többé nem láttuk, az új menyasszony a nyomába sem ért.” – mesélte egyik visszaemlékezőm. A történet szimbolikusan megjeleníti a párválasztás, a vándorlás és visszavándorlás szépségeit és buktatóit is. Akárcsak azok a levéltári források, amelyek az NDK-magyar munkacsereegyezmény kapcsán az NDK-ban munkát vállalt magyarokról fent maradtak.

1967-1983 között államközi munkacsereegyezmény[2] keretében közel 70 ezer magyar munkás és munkásnő dolgozott az NDK-ban[3]: a legtöbben – 20-25 éves fiatalok - három évet töltöttek kint, azonban maradandó szerelmi és szexuális élményekkel tértek haza. Josie McLellan-nak az NDK-beli szexualitásról írt könyvéből (Love in the Time of Communism) is az derül ki, hogy az NDK állampolgároknak a szabadság kis köreit az állam nemcsak a nudizmus állami támogatásában engedélyezte, hanem a szabadabb szexualitásban is.[4] Ennek oka a hivatalos diskurzus szerint az volt, hogy az NDK-t, mint fiatal német szocialista államot próbálta a korabeli pártvezetés versenyképessé tenni az NSZK-val szemben, mind életszínvonalban, mind gondolkodásban.

Úgy tűnik, a munkavállalás kommunikatív emlékezetének tere az NDK-s magyarok egyesülete. Virtuális közösségi terük az általuk készített honlap, melyen külön topikok

---

[1] Készült az Állami Eötvös Ösztöndíj támogatásával.

[2] 1967. évi V. tv. http://ndksmagyarok.eu/index.php/docs/egyezmeny?pg=egyezmeny1967hu. Utolsó letöltés: 2014. augusztus 8. Tóth i.m. 253-255. o.

[3] A számarányokra vonatkozóan: 1967-ben 1-2000 fő, majd 1968-tól 1980-ig évente 4-5000 főt küldtek ki. Tóth i.m. 253. o.

[4] McLallen, Josie: Love in the Time of Communism. Intimacy and Sexuality in the GDR. Cambridge, 2011,Cambridge University Press.

foglalkoznak a szexuális élményekkel. A helynek kiemelkedő szerepe van az emlékezetben,[5] ezt e kutatás során is tapasztaltam: az egykor kint dolgozók visszajárnak NDK-s városaikba, ott fákat emlékfákat ültetnek. Évente Magyarországon – legutóbb kétszer Balatonfüreden – találkozót is szerveznek.

Assmanni- értelemben véve – az eltelt közel 40 év miatt - versengő emlékezeti aktusoknak lehetünk tanúi,[6] azonban a szexualitás megélésében konszenzus alakult ki: szabad időszaknak ábrázolták a visszaemlékezők, olyannak, amelyben szexuális kalandok is teret kaptak, de életre szóló szerelmek is szövődtek. Hipotézisem, hogy mivel időleges migrációról van szó, s migráció esetén az elbeszélőknek kiemelkedően fontos a társadalmi integráció sikerességének bizonyítása, a szexualitással kapcsolatos alkalmasak arra, hogy a sikerességet reprezentálják.

Forrásaim egyrészt terepmunkán Drezdában, Budapesten és Balatonfüreden az egykori munkavállalókkal készített interjúim, általuk írt novellák, készített fényképek és olyan fegyelmi tárgyalások jegyzőkönyvei, amelynek során a korabeli magyar hatóságok szexuális normasértés miatt küldtek haza magyar munkavállalókat. Mi számított normasértésnek? Volt-e fogamzásgátlás, ha igen, milyen formában? Mi számított macsó viselkedésnek? Milyen sztereotípiáik voltak egymásról?

A szexualitás történetének kutatásra többféle módszer létezik. Egyrészt a diktatúra kontextusában ad áttekintést a már említett Josie McLellan kötet. Fejezeteit a diktatúra által a hivatalos beszédmódban fontosnak tartott kérdések köré rendezte: így többek között ifjúság és szex, homoszexualitás, házasság és monogámia, nudizmus, pornográfia. A diktatúra kontextusában meghatározó kérdésnek számít, mi volt engedélyezett, szabad és mi nem a szexualitás viszonylatában, mely kérdések lehettek nyilvános diskurzus tárgyai.

A szexualitás, mint kutatási probléma elemezhető a szexuális felvilágosító irodalmak diskurzív-narratív kontextusában. Lutz Sauerteig hangsúlyozza, hogy a szexuális felvilágosítás történetének nézőpontjából elemezhetővé válnak azok a kulturális konstrukciók, hogy egy adott társadalom mit tartott „normál" szexualitásnak és szexuális egészségnek. A

[5] Erről részletesebben ld: Murai András-Tóth Eszter Zsófia: Hogyan képzeljük el? A holokauszt emlékezete és rekonstrukciója dokumentumfilmeken. In: Korall. 11. évf. 2010. 41. szám. 81-97. o.

[6] A versengő emlékezetről részletesebben ld. Murai András-Tóth Eszter Zsófia: Helyzetfüggő. A kontextus szerepe a személyes emlékezet társas szerveződésében. Médiakutató, 2011 tavasz. http://www.mediakutato.hu/cikk/2011_01_tavasz/08_kontextus_szerepe. Utolsó letöltés: 2014. augusztus 12.

„Shaping Sexual Knowledge: A Cultural History of Sex Education in Twentieth Century" című kötet bemutatja a szexuális felvilágosítás és identitásváltozás történetét a modern Európában.[7] A szexualitás kutatható a szexuális tanácsadókönyvek beszédmódjának változásán keresztül is.[8] Még a diktatórikus viszonyok között a hivatalos diskurzus változásait lehet követni, addig nem diktatórikus viszonyok esetén a valláserkölcs és a szexualitás viszonyának alakulását és ennek vizuális megjelenítési módjait.[9] Az egészség-betegség dichotómiára építve is elemezhető e kérdéskör, ez az ábrázolásmód az AIDS terjedésével ismét előtérbe került.[10] Orvostörténet szempontjából az orvos-beteg viszonya és annak átalakulása alapján is megközelíthető a kérdés.[11] E tanulmány szempontjából egyrészt a fegyelem, fegyelmezési eszközök, a még tolerálható szexuális magatartás határai, másrészt az egyéni emlékezet ábrázolásmódja a fiatalkori szexuális élményekkel kapcsolatban kiemelkedő jelentőségű.

Hogyan definiálta Magyarországon a korabeli hivatalos beszédmód a szocialista erkölcsöt? A szocialista emberré válás egyik fontos ismérve volt a szocialista nemi erkölcsnek megfelelő viselkedés, amely a szocialista erkölcs alkalmazása volt a nemi életre. Ez annak követelése volt, hogy a felek tekintsék egyenrangúnak egymást a szerelemben, felelősségteljesen vegyék figyelembe egymás érdekeit, szempontjait. A nő és férfi kapcsolata

---

[7] A Cultural History of Sex Education in Twentieth Century Europe. London, New York: Routledge, 2009 szerk. Lutz Sauerteig-Roger Davidson.

[8] Többek között: **Sauerteig, L**: '"Wie soll ich es nur anstellen, ohne etwas falsch zu machen?" Der Rat der *Bravo* in Sachen Sex in den sechziger und siebziger Jahren', in: Peter-Paul Bänzinger, Stefanie Duttweiler, Philipp Sarasin, and Annika Wellmann (eds): *Fragen Sie Dr. Sex! - Ratgeberkommunikation und die mediale Konstruktion des Sexuellen*, Berlin: Suhrkamp, 2010, pp. 123-158

[9] **Sauerteig, L**: 'Junge oder Mädchen - Frau oder Mann? Die Herstellung visueller Selbstverständlichkeiten in der Sexualaufklärung im 20. Jahrhundert' [Boy or Girl - Woman or Man? The Heterosexual Body and the Making of Visual Self-Evidence in Twentieth Century Sex Education], in: *Werkstatt Geschichte*, 16 (2007), No 47, 2008, 40-60. o., **Sauerteig, L**: 'Salvarsan und der "ärztliche Polizeistaat". Syphilistherapie im Streit zwischen Ärzten, pharmazeutischer Industrie, Gesundheitsverwaltung und Naturheilverbänden (1910-1927)' [Salvarsan and the "Physicians' Police State"? The Discussion on Syphilis Treatment Between Physicians, Pharmaceutical Industry, Health Administration and Natural Healers], in: M Dinges: *Medizinkritische Bewegungen im Deutschen Reich, (ca. 1870 - ca. 1933)*, Stuttgart: Franz Steiner, 1996, 161-200. o.

[10] Többek között: Boulton, Mary, et al. (Eds.). (1994). Challenge and Innovation:Methodological Advances in Social Research on HIV/AIDS. London: Taylor & Francis, Chouinard, A., & Albert, J. (Eds.). (1989). Human Sexuality: Research Perspectives in a World Facing AIDS. Ottawa: International Development Research Center., Herdt, Gilbert (Ed.), et-al. (1992). The Time of AIDS: Social Analysis,Theory, and Method. Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.

[11] Davidson, R and **LDH Sauerteig**: 'Law, Medicine and Morality: A Comparative View of Twentieth-Century Sexually Transmitted Disease Controls', in: J Woodward and R Jütte (eds): *Coping with Sickness: Medicine, Law and Human Rights - Historical Perspectives*, Sheffield: European Association for the History of Medicine and Health Publications, 2000, pp. 127-47 (= History of Medicine, Health and Disease Series. Vol. 3).

az egyenjogúságon és a kényszermentességen alapuljon. Így a szocialista emberré válás része volt a megfelelő szexuális felvilágosítás iskolai keretek között, a monogámia a házasságban, nők részéről a nem csapodár viselkedésmód. Ahogy Lenint idézték: nem jó olyan pohárból vizet inni, amelyből már sokan ittak előtted.[12] Az állam tehát feladatának tartotta állampolgárai helyes erkölcsi irányban terelését, ehhez több fórumot is használták, többek között a sajtót. Szó esett a kettős erkölcsről is, ami azt jelentette, hogy a párkapcsolatban más az elvárás a férfiak, más a nők számára, ezt a régi idők maradványának tartották, amikor még nem volt egyenrangú férfi és nő (bár ekkoriban is csak a hivatalos diskurzus szintjén).[13] Szexualitással kapcsolatos életútinterjúkat magyar nyelven először Hadas Miklós közölt.[14] Legutóbb Magyarországon a szexualitásról való beszédmód nyílt ábrázolása miatt egy néprajzi indíttatású film aratott nagy sikert, a Szerelempatak. [15]

Az NDK-ban dolgozó magyar férfiak szexualitással kapcsolatos elbeszéléseiben hangsúlyos az az elem, hogy egyrészt az NDK-s világ a korabeli magyarországihoz képest szabadosabb világ volt: az NDK-s lányok könnyebben kaphatóak voltak szexuális kalandokra is, esetleg olyan formában (gruppenszex, gyakori partnerváltás), ami Magyarországon a korabeli erkölcsi normák szerint devianciának számított, másrészt a magyar férfiak önmagukat szemben német társaikkal úgy pozícionálták, mint akik férfiasabb férfiak. Ehhez kapcsolódóan szimbolikus történeteket is elmeséltek nekem.

---

[12] „Clara Zetkin följegyzéseiben, melyek szintén egy jó pár éve egy alig ismert füzetkében jelentek meg, elmondja párbeszédeit a fiatalságról, nemi kérdésről általában és a mozgalomban. Ott írja, hogy mennyi kárt okozott a fiatalok között a nemi kérdés kispolgári megoldása, hogy mennyi energiát fecséreltek el meddő vitákban és mennyire szétzüllesztette a legaktívabb csoportokat a nemi féktelenség. Akkor (Kolontaiék hatására) nagyon népszerű volt a „pohár viz teória". Azaz: aki éhes, eszik; aki szomjas iszik egy pohár vizet. Mint ahogy szomját az ember egy pohár vízzel oltja, olyan természetesen és magától értetődően elégítse ki az ember nemi ösztöneit. Igen — felelt Lenin, megfordítva az ügyetlen hasonlatot, — aki szomjas, az iszik, de szívesebben iszik tiszta pohárból, mint az olyan bögréből, melynek pereme tele van az előbb ivók zsíros ajkainak nyomával." Idézi: „Vajda Sándor: Az első leány. In: Korunk, 1932. január. http://epa.oszk.hu/00400/00458/00270/1932_01_5633.html. Utolsó letöltés: 2014. augusztus 20.

[13] Aszódi Imre-Brencsán János: A házasélet ABC-je. i.m. 18. o.

[14] Hadas Miklós: Szex és forradalom. Replika, Bp., 2001.

[15] Dokumentumfilm, 2014, rendezte Sós Ágnes.

„Tudod, mi az a Paprikaturm?[16] *A magyarok szálláshelyét nevezték így*[17]*, azért mert a magyarok szerették a piros paprikát, az ndk-s lányok pedig nagyon szívesen, jóformán kérés nélkül is meglátogatták a magyar fiúkat a szállásukon".*

„És azt tudod, mi a Kurtag? A német kollegák csak a hét egy bizonyos napján szexeltek, ez volt a Kurtag, no, ez nálunk nem így volt."

A Paprikaturmos történetet részletesebben is kifejtette Uhrin Imre.[18] Az elbeszélés keretét az adta, hogy a visszaemlékező kihallgatott egy beszélgetést a drezdai villamoson, amelyben német idős hölgyek kitárgyalták a magyarokat. Ebben a kontextusban a magyarok a „vadak" és a németek a „civilizáltak". A német nő szerint: *„képzeld csak, drágám, ezek a „balkáni emberek valami elképesztően primitíven élnek. Hetente csak egyszer mosdanak (...). A szálláshelyük a Blasewitzer strasse sarkán az a tizenhat emeletes épület. És tudod, hogy hívják azt a házat? „Hotel Paprika". (...) A mi lányaink igen gyakori látogatói annak a háznak, hogy mit esznek azokon az embereken?(...) Esznek ezek legalább rendes főtt ételt, vagy gyökereken élnek, mint az ősemberek?"* A visszaemlékezés szerint, amikor a magyar fiúk leszálltak, még perfekt németséggel odaszóltak a hölgyeknek, hogy szívesen megadják a Hotel Paprika címét és ők is a „vademberek" közül valók. Ez a macsó identitás az elbeszélésekben összekapcsolható egyfajta nemzeti identitás-megéléssel is, az ún. magyaros virtussal, ami szintén megjelenik az elbeszélésekben. Ezzel szemben pozicionálva, milyennek látták a németeket: Pogonyi Pál így ábrázolta visszaemlékezésében: „Az endékás németek - mi tokosoknak neveztük őket akkor, merthogy be voltak tokosodva barátságos kiskocsmákban dülöngéltek a fapadokon (micsoda furcsa szó ez: fapad; mondjátok el sokszor egymás után, gyorsan), és közben mindenféle dajcs nótákat harsogtak."[19]

A német lányok szabadosságáról szóló elbeszélések egyik típusa az, amikor a házastársi hűség – mely Magyarországon akkoriban a hivatalos diskurzusban házasság alappillérének számított – könnyed felrúgásáról mesélnek.

---

[16] Szó szerinti fordításban: Paprikatorony.

[17] Drezdában ma is áll, ezt megtekintettem. Blasewitzer Strasse és Holbein Strassei épületek.

[18] Uhrin Imre visszaemlékezése. In.: Tóth György: Az NDK-ra gondolsz majd egyszer. Könyv az NDK-s magyarokról. Cegléd, 2014. 222. o.

[19] http://ndksmagyarok.eu/index.php/blog?g=1278&e=55803. Utolsó letöltés: 2014. augusztus 20.

„A németek körében az a szó, hogy megcsalás, nem olyan szigorúan vet fogalom, mint nálunk, melyen mi végtelenül elcsodálkoztunk. Nagyon gyakori volt körükben a nyitott házasság, a laza házastársi kapcsolat, amit mi alaposan ki is használtunk.”[20]

Azonban a történetek szerint a gyanútlan magyar férfi könnyen belecsöppenhetett olyan szituációba, amelyet úgy ábrázolt, hogy kínos véget ért.[21] Egy diszkóban *„hozzám is odalépett maga a szőke ciklon. Hosszú hajzuhatagát széles karimájú cowboy kalap fedte le, s barna, rojtos ujjú pulóverében eléggé vadnyugati jelenség volt. Megfogva kezemet, húzott a parkett felé és egy cseppet sem tiltakoztam.* (…) *Kérdezgetni kezdett. (...) Ach so, Ungarn!*[22] *– nyugtázta, amit talán egy egzotikus állatfajtát sejtetett benne, mert elkezdett a lány nyomulni rendesen. Egészen meglepődtem, mi ez a nagy felhozatal, talán Petőfi rémlett fel bennem, a „magyar név megint szép lesz” (...) és húzott magára, mint egy télikabátot. (...) Elég gyorsan kipróbáltuk, hol illeszkednek a felső testnyílások. (...) Magam mögött valami nagyot bődült, a hangra mindketten odafordultunk. Csak azt láttam, hogy egy vörös fejű állat jókora pofont húz le az én szőke ciklonomnak. (...) Nosza, kard, ki kard, hol van az a magyar virtus, tán nem hagyom hogy az én Dulcineámra*[23] *lepofozza valami földi halandó, olyat bepancsoltam a rókaképű állcsúcsára, hogy hanyatt vágta magát (...)elszabadult a pokol, a békés, lötyögő diszkó átalakult matrózkocsmává*.”[24]

Tehát a magyar fiúval férje jelenlétében flörtölt a német leány, aki a korabeli szépségelvárásoknak maximálisan megfelelt, még öltözetében is, amellyel az áhított nyugatot jelenítette meg. Ebben az elbeszélésben is megjelenik a magyar virtus, amely a férfiasnak tartott viselkedés szimbóluma több tekintetben: táncos láb, erotikus viselkedés, a bántalmazott hölgy lovagias megvédése. A magyar virtusnak volt negatív kontextusa is az elbeszélésekben: „számunkra renitens és példátlan volt a motorbőgetés, az éjszakába nyúló bulizások hangja, a házak előtt állandóan csoportba verődő, hangoskodó honfitársaink látványa, amelyek (…) egy folyamatosan zajongó méhkas hatását keltették.”[25]

---

[20] Tóth i.m. 146. o.

[21] Tóth György visszaemlékezése. Tóth i.m. 215-216. o.

[22] Ó, igen, Magyarország.

[23] Utalás Cervantes Don Quiote című regényére, amelyben a főhős elérhetetlen szerelme Dulcinea.

[24] Utalás Petőfi Sándor: Nemzeti dalára.

[25] Tóth i.m. 35. o.

A „szép, szőke Sylviáról” szóló történetben a bulizás utána magyarok szállóján ott ragadt lány kb. öt perces ismeretség után szexuális kapcsolatot létesít az éjszakai műszak után hazatérő, majd lezuhanyzó magyar fiúval, akit az elbeszélő könnyen kaphatóként ábrázolt: *„kihasználtam a helyzetet, ami az ölembe pottyant, meg kellett azt az éjszakai szállást és reggelit szolgálnia. (...) Sylvia még egy hétig odajárt. Mosott, főzött rám és minden járulékos tevékenységet ellátott nekem.”*[26]

Persze a visszaemlékezésekben szerepel olyan német lány is, aki nem adta be ilyen könnyen a derekát, sőt a magyarok a szállón, mivel ellenkezett, meztelenül magára hagyták: *„kicsit meglepődtem, amikor este 11-kor csengettek és egy német lány állt az ajtó előtt – meztelenül.(... a lányt a v-i srácok a klubban levő diszkó ígéretével csalták el, majd felhívták a lakásba, egy ürüggyel. Ám a lány nem állt kötélnek, rájött, mit akarnak tőle és nem akarta azt. Ekkor lerángatták róla a ruháját (...) és kidobták az ablakon, a zokogó lányt pedig kilökték az ajtón a lépcsőházba. Szerencsétlen hozzánk csengetett be, ez plédet, vagy valami kérve, hogy ne így menjen ki a házból.”*[27]

A kint dolgozó magyar nők számára a német lányok viselkedése negatív kontextusban is megjelent az elbeszélésekben: *„abba láttam bele, a német nők mennyire utaztak a magyar férfiakra. Sokat sikerült is alaposan bepalizniuk, elvetették magukat, gyereket csináltattak maguknak, kihasználták, hogy a magyar férfiak jól keresnek, majd mikor már mindent megszereztek, amit lehetett, netán az illetőnek letelt a három éve (...) szó nélkül lecserélték egy másik magyarra*”.[28] Ebben az ábrázolásmódban a német nők pénzéhesek és csak a saját előnyeiket látták a magyarokkal létesített kapcsolatokban.

Persze számos sikeres vegyesházasság is köttetett a munkaegyezmény időszakában. Drezdai interjúalanyaim mindannyian házasságkötéssel maradtak kint, négy pár közül hárman a mai napig házasok. Amikor a házasságkötés motivációjáról kérdeztem őket, Schweitzbacher Attila azt mondta: „a szív szavának nem lehetett ellenállni”, vagyis életreszóló szerelemként jellemezte kapcsolatukat feleségével.

A levéltári források között számos olyan munkavállalásra vonatkozó, hosszabbítási kérelmet találtam, amelyben házasságkötéssel indokolták azt, hogy miért szeretnének az

[26] Tóth György visszaemlékezése. Tóth i.m. 214. o.

[27] Tóth György visszaemlékezése. Tóth i.m.51. o.

[28] M.I. visszaemlékezése. Tóth i.m. 143. o.

NDK-ban maradni. Ugyanis a munkacsereegyezmény értelmében alapvetően három évre lehetett kimenni dolgozni, utána vissza kellett térni Magyarországra.[29] A vegyesházasságra hivatkozó, hasonló jellegű hosszabbítási kérelmek közül egyet idézek részletesebben. Ez annyiban nem tipikus, hogy itt három hónapot kért a Sömmerdában dolgozó H. Miklós, a levélből kiderül, miért „1972. október 5-én érkeztem ki az NDK-ba. Az első időben, mint marós tanultam és mint általában a legtöbb kint dolgozó magyar fiataloknál (sic!) nálam is voltak többé-kevésbé problémák, kezdeti nehézségek. A mesteremmel, kollegáimmal nagyon jól kijöttem és személyileg soha semmi okom nem volt ebből kifolyólag panaszra. Igaz, nekem is volt év végén egy-két igazolatlan órám, de ezért soha nem volt komolyabb problémám, esetleg a mesteremtől kaptam egy szolid fejmosást. 1973 augusztusában ismerkedtem meg menyasszonyommal. Mi már kétszer voltunk Budapesten. Ez egyrészt azért volt, mert megmutattam, hol lakom és hogy élünk mi magyarok. Nagy örömmel állapítottam meg, hogy tetszik neki Magyarország és úgy határoztunk, nálunk fogunk élni. Szüleimnek szép nagy családi háza van Rómaifürdőn. Velük nagyon jó kapcsolatban vagyunk. Rendszeresen minden héten kapok-írok levelet. Ők is örülnek Írissel való kapcsolatomon (sic!). Az eljegyzésünk 1974. január 18-án volt. 1974 decemberében karácsonykor is nálunk voltunk. Most Iris terhes. Az orvos azt mondta, hogy július 20 körül fog jönni a kisgyerek. Lényegében itt csak az a baj, hogy Iris 1975. október 11-én lesz 18 éves! És én még hazautazásom előtt szeretnék megházasodni vele, ha lehetséges. De nekem 1975. szeptember 10-én lejár a szerződésem. Az időkülönbség egy hónap. Még csak talán annyit, hogyha Iris ez év közben, augusztusig lett volna 18 éves, akkor nekem egyáltalán nem lett volna szükségem a hosszabbításra. És arra kérném a Tisztelt Nagykövetséget, hogy a három hónap hosszabbításomhoz hozzájárulni szíveskedjenek. 1975. április 9."

Az időleges migráció kezdeti időszakát a levél írója küzdelmesnek írt le, a beilleszkedést két pillérhez kötötte: egyrészt munkateljesítményéhez, másrészt jövendőbelije megismeréséhez. Az események gyors egymásutánban követték egymást, a gyermek hamarosan megfogant (számos hasonló történetet olvastam). A közös életet Magyarországon képzelték el, ennek azonban az volt az akadálya, hogy mivel a menyasszony nem volt még nagykorú, házasságot addig nem tudtak kötni.

[29] A házasságok megkötéséről havi jelentést kellett írni például Ebersbachban, a VEB Spinnerei und Webereiban a Drezdai Városi Tanács részére. Például 1969. február 28-i jelentés. Ekkor kötött házasságot S. Rozália, S. Jánosné, P. Lászlóné, F. Márta, Sz. Gyuláné. Hauptstaatsarchiv Dresden. Ungarische Werktaetige. 11430.

A vegyesházasságok nagy próbája volt a beilleszkedés, akár német területen, akár Magyarországon. Visszaemlékezőim közül Lik János – aki ma is Drezdában él - hangsúlyozta, hogy a magyar fiúknak, akik a munkacsereegyezmény miatt már úgyis otthonosan mozogtak a német közegben, érdemesebb volt ott maradni vegyes házasság esetén.

Mindkét közegben „meg kellett küzdeniük párjuk szüleinek, rokonságának, szomszédságának előítéleteivel, a *„nem talált már a saját fajtájából valót magának" lenéző véleményével.(...) A magyar nyelvvel kevés német boldogult, (..), a magyar hozzátartozók nem tudtak beszélgetni a német fiúval-lánnyal, csak kukán üldögéltek és rendkívül kínosan, feszélyezve érezték magukat a találkozásokkor."*[30]

Visszaemlékezések

„She come to me one morning, one lonely Sunday morning, her … in the midwinter wind" – sokak számára ismerősen csenghetnek Uriah Heep Lady in black című számának kezdősorai. Az egyik NDK-ban dolgozó magyar fiatal számára ez a szám azonban a végső búcsút jelentette szerelmétől. Egykori NDK-s társainak írta meg a történetet és közösségi oldalukon blogban tette közzé. Az emlék annyira fájdalmas, hogy úgy ábrázolta, a zeneszámot azóta sem tudja meghallgatni. Ezzel a romantikus szerelmi ábrázolásmóddal szemben a másik visszaemlékezéstípus, amikor az NDK-ban uralkodó szabadabb szexuális normákra emlékeznek vissza a szereplők. Szintén az NDK-s blogban megírt másik történetben azonban a végkicsengés szintén tragikus színezetű. Az NDK-ban átélt gruppenszex élmény bár férfias virtust is jelentett, azonban a lánnyal ezután már nem volt képes többször találkozni a visszaemlékező.

A romantikus visszaemlékezés az „Ezüst eső" címet viseli, utalva az elbeszélő kedvenc Omega számára.[31] Miután a döntést meghozta, hogy – letelvén a három év –

[30] Tóth i.m. 141. o.

[31] A teljes szöveget ld. a függelékben.

munkavállalási engedélyét nem hosszabítja meg - az elbeszélés szerint azért, hogy hazatérve letöltse katonaidejét - és hazautazik Magyarországra, így el kellett búcsúznia német szerelmétől. A szőke lány fekete ruhában, gyertyával fogadta és búcsúvacsorát rendezett neki. És mivel döntése végleges volt, visszatérni nem szándékozott az NDK-ba, a lányt pedig nem akarta magával hozni Magyarországra, így ez volt az utolsó együtt töltött estéjük, mivel a lányt arra is megkérte, ne kísérje ki a pályaudvarra. Azonban nemcsak akkor küszködött a könnyeivel, hanem azóta is, ha eszébe jutnak azok az évek, nem képes meghallgatni az azon az estén közösen hallgatott zeneszámot. A búcsú fájdalmát összekötötte a visszaemlékezésben az akkor eső esővel, amit szimbolikusan az Ezüst esőhöz kötött.

A második, „Funkciótlan görögtüzek" címet viselő novella a jelen perspektívájából indítja az elbeszélést, amely többek között egy csoportos szex leírása is. Ugyanis az elbeszélő felriad álmából, egy tűzijáték zajaira, amelyről eszébe jut egy réges-régi drezdai emlék, ahogy Elona nevű barátnője az ablaknál ál és meztelenül görögtüzet néz. *„Arra már nem emlékszem, hogyan ismertem meg Elonát - hiszen olyan egyszerű volt, oly könnyű és természetes, mint egy hervadt rózsaszirom, ahogyan leesik társai mellől -, de azt tudom, hogy négy évvel volt idősebb nálam, vagyis huszonhárom volt; egy hervadó virág, elvált, sőt egy gyermeke is volt.(...) Példának okáért, Elona ágy fölött, vagyis a fejünk fölött a falon apró, függőleges vonalkák voltak róva. De ezek nem az eltelt napokat jelezték. Hanem mit? Ezt kérdeztem én is Elonától. Nem válaszolt, csak szemérmes mosollyal nézett rám, majd áthúzta egy lendületes vízszintessel a legalul lévő ötös vonalkacsoportot. Megértettem. Az voltam én. (...) Tehát, a Szabadság. Hogy mennyire, milyen mérhetetlenül szabadak voltunk akkor, ott az NDK-ban! És milyen groteszk ez, hogy abban a szinte terrorisztikus elnyomatásban mi mennyire szabadnak éreztük magunkat! Mert mi végső soron a Szabadság? A Szabadság az, ha bármit megtehetsz, amihez kedved van. És mi, leszámítva, hogy dolgozni kellett, bármit megtehettünk. Nem voltak szülők, nem voltak tanárok; csak mi voltunk haverok, barátok együtt és a csajok. (...)Nemsokára bejött Ingrid és H. Laci a szobába jó sok piával a kezükben, és rettenetes vedelésbe kezdtünk. Ettől Elona igencsak felvidult, meg mi is mindannyian. Annyira-annyira, hogy nemsokára felvetődött a gruppi (gruppen-szex) lehetősége. De az emeletes vaságyak áthúzták a számításainkat. Túl nehezek, ne kínlódjunk velük. Mármint az összetologatásukkal. Inkább legyen sima párcsere! Jó legyen. Én át Ingridhez, H. Laci Elonára. Egy kis smárolás után, hipp-hopp már benne is vagyok a leányzóba. Jó szoros. Sőt, túl szoros. Hát nem olyan, mint Elonáé! Persze jó azért, de közben fél szemmel átpislantok hozzájuk, mit művelnek. Ó istenem, a szerelmem épp most veszi a szájába H. Lacit. (...)nézzük Ingridet. De mi ez? Egyre*

csak lankadok, puhulok; kiesek. Csak fekszünk egymás mellett, egy percig csak nézzük együtt, ahogy azok ott kevernek, végül Ingrid suttogva megkérdezi: Paul, nicht egal? Ja, mondom neki, nicht egal. Ekkor már Elonáék is kész vannak, Ingrid mondja neki: Elona, Paul gesagt: nicht egal. Elona kérdezi tőlem: Nicht egal? Igen, mondom neki: nicht. Egy percnyi mozdulatlan csend. [32]

Fegyelmi ügyek

A Németországban dolgozó magyarok életét 150 főt meghaladó szállás esetén az otthonvezető felügyelte. De az üzemi négyszög, mely az állami megbízottból, KISZ titkárból, szakszervezeti bizalmiból és párttitkárból állt, szintén beleszólással bírt a mindennapi életbe.[33]

A fegyelmi bizottságok a szexualitással kapcsolatos ügyekben akkor hoztak határozatot, ha valaki „közerkölcsöt sértő életmódot folytatott", vagy a lakóotthon házirendjét nem tartotta be (este 22 óra után vendég fogadása, vagy fiatalkorú lányvendég fogadása"), vagy az „egész kollektíva megbecsülésének lerontását, a Magyar Népköztársaság tekintélyének lejáratását idézték elő".[34] A fegyelmi bizottság elnökből és a lakóotthon nagyságának megfelelő mértékben tagokból állt.[35] A levéltárban azokat a fegyelmi ügyeket őrizték meg, amelyek a legsúlyosabb büntetéssel, fegyelmi úton történő hazaküldéssel végződtek, tehát az utókorra a legsúlyosabbnak minősülő kihágások iratanyag maradt fent.[36] A „fegyelmi úton történő hazaküldés" úgy zajlott, hogy a Magyar Nagykövetség Munkaügyi Osztályának vezetője megvonta a munkavállalási engedélyt, és felszólította a fiatalt, hogy 48 órán belül hagyja el az NDK területét és térjen haza a Magyar Népköztársaságba.

---

[32] http://ndksmagyarok.eu/index.php/blog/dresden?g=1278&e=21355. Utolsó letöltés: 2014. augusztus 20.

[33] Tóth i.m. 41. o.

[34] A Magyar Népköztársaság Berlini Nagykövetsége Munkaügyi Osztálya az 1967. május 26-i Egyezmény alapján az NDK-ban foglalkoztatott magyar fiatalok fegyelmi ügyeinek eljárási irányelvei, fegyelmi szabályzat. Tth i.m. 266-267. o.

[35] 50 főig 3, 51-200 fő 4, 201 fő felett 5. Tóth i.m. 268. o.

[36] A büntetés fokozatai: 1. szóbeli dorgálás, 2. megrovás írásban, 3. szigorú megrovás írásban, 4. szigorú megrovás utolsó figyelmeztetéssel, 5. fegyelmi úton történő hazaküldés. Tóth i.m. 268. o.

A nemiséggel, szexualitással kapcsolatos fegyelmi ügyek száma csekély. A nagy többség inkább ittas garázdaság, légpuskával lövöldözés. A szexualitással kapcsolatos fegyelmi ügyek egy része abból adódott, hogy a Wohnheimokba, vagyis a magyarok szálláshelyére vendéget csak meghatározott időben lehetett fogadni és az éjszakát nem tölthették ott. A visszaemlékezések szerint *„A portaszolgálat kijátszása (...) sok fejtörést okozott. Persze alapos megfigyeléssel tudható volt, mikor megy el a portás ellenőrző körútra, mikor bóbiskol el, vagy temetkezik az olvasott könyvbe. Tucatnyi megmosolyogtató adatom van a portásablak alatt elkúszó, (...) nyitott ablakokon be- vagy villámhárítón, kötélhágcsón felmászó fiatalokról”.*[37]

Házasság megkötésével kapcsolatban egyetlen fegyelmi ügyet találtam: 1974. május 7-én Erfurtból azért küldtek haza egy fiatal párt, mert esküvőjükön botrány történt: összeverekedtek. [38] A jegyzőkönyv szerint „az ifjú feleség megpofozta férjét, sógorát, unokatestvérét, neki kiverték a fogát, kezét gipszbe kellett tenni.”

Domonkos István, ma is Drezdában élő visszaemlékezőmet, amikor arról kérdeztem, hogyan döntött a kint élés mellett, rögtön egy olyan történetet idézett fel, hogy az első napokban majdnem hazaküldték: *„Nem sokkal azután, hogy megérkeztünk, összemelegedtem egy német leányzóval, három napig ott is maradt a Wohnheimban, amikor ez kiderült, engem haza akartak küldeni, mivel éjszakára nem maradhatott nálunk vendég.”*

Két kirívó esetet találtam, amely fegyelmi úton történő hazaküldéssel végződött. Mindkettő a női nemi szerepelvárásokkal kapcsolatos, a magyar lányok ez esetekben deviáns viselkedést tanúsítottak. Az egyik eset Karl-Marx Stadt-ban történt. H. Andrea 1975-ben ment ki dolgozni, 1976. március 10-én hazaküldték.” a szocialista erkölcsöt és a közízlést súlyosan sértő, a perverzitást kimerítő magatartása miatt”.”[39]

A fegyelmi eljárás során szobatársait meghallgatták, és deviánsnak számított viselkedése többek között az alábbiak miatt: „A múlt év vége felé volt egy eset, amikor fiú vendégeink voltak és iszogattunk. (…) A vendégek elmenetele után Andrea teljesen

[37] Tóth i.m. 146. o.

[38] B. Ilona esete. Budapest Főváros Levéltára. XXIII-137- Budapest Fővárosi Tanács VB Tervgazdasági és Munkaügyi Főosztály munkaügyek 1966-1983.

[39] Budapest Főváros Levéltára. XXIII-137- Budapest Fővárosi Tanács VB Tervgazdasági és Munkaügyi Főosztály munkaügyek 1966-1983.

levetkőzött a szobában, kéjelgett (sic!) előttünk, majd ruhátlan kiment az erkélyre és ott azt kiabálta: „szeretlek, T. Attila”.[40]

1976. február 25-én történt az az eset, amely miatt végül hazaküldték. Biliárdozni voltak a klubszobában, majd amikor felmentek a szobába, Andrea félpucérra, majd pucérra vetkőzött és R. Kálmán „szerszámával játszott. Közben a többiek meztelenül fényképezték és lerajzolták, azzal a céllal, hogy a fényképeket eladják. „Fényképezés közben a különböző beállások egyikén Andrea egy magyar cseresznyepálinkás üveget dugott fel magának.(…) Folyt az osztozkodás, hogy ki húzza meg Andreát. K. András levetkőzött és ott mindannyiunk előtt meghúzta a csajt. A többiekkel együtt én is néztem őket. A lamur (sic!)[41] után [42] Andrea szólt, hogy még nem élvezett el, ezért hívjuk oda neki T. Attillát.(…) Mire T. bejött, Andrea már felöltözött és ült, mint egy kuka egy széken.”[43] H. Andrea a fegyelmi bizottság előtt éppen az ellenkezőjét állította a történtekről: erőszakoskodtak vele, megfenyegették, terroriztálták, ezért történt meg az eset. Andreát szembesítették az ellene vallókkal, azonban a szembestést olyan volt, mintha elbeszéltek volna egymás mellett. Andrea hangsúlyozta, hogy erőszak történt, a tanúk megismételték tanúvallomásaikat. A fegyelmi bizottság azt a határozatot hozta, hogy Andreát hazaküldik, mivel „ H. Andreánál bebizonyosodott, hogy minden esetben önszántából vetkőzött le, illetve művelt perverz és pornográf dolgokat. Helytelen magatartásával, illetve életfelfogásával fertőzi többi társával együtt lakóotthonunk jó légkörét. Tehát deviánsnak az számított, hogy meztelenül ment az erkélyre, csoportos szexben vett részt és meztelenül fényképeztette magát.

J. Évát, aki 1974. október 9-től dolgozott Wolfenben, szintén erkölcsi okokból küldték haza, 1975. február 28-án: „ a lakóotthon erkölcsi normáival és rendjével ütköző, a közösséget bomlasztó, és a segítő szándékú figyelmeztetést visszautasító magatartása miatt.” A fegyelmi tárgyalás jegyzőkönyvének tanúsága szerint J. Éva betegállományának idejében nem tartózkodott a szálláson, ezt is felrótták neki. Válasza szerint azért nem aludt otthon, mert: „szobatársaimnak kellemetlen lenne, ha a krapekjaimat felhoznám, inkább én megyek hozzájuk.” Senki nem volt hajlandó vele egy szobába költözni 1975. januárjában, és a

[40] K. Piroska tanúvallomása. A fegyelmi tárgyalás jegyzőkönyve. 1976. február 22. Itt nem a színészre (Tyll Attila (1923-2002) gondolt, hanem az egyik kint dolgozó magyarra.

[41] L’ amour szlengesítve, szerelem ironikus értelemben.

[42] Meghúz: korabeli szlengben közösülést jelentett.

[43] H. Kálmán tanúvallomása. A fegyelmi tárgyalás jegyzőkönyve. 1976. február 22.

”blochban (sic!) maradása újabb problémákat és nehézségeket fog okozni”. Ez esetben a fegyelmi tárgyalás jegyzőkönyve eufemisztikusabb – „erkölcstelen életmódot él és gyakran részegeskedik” - , mint H. Andrea esetében. J. Éva gyakorlatilag négy hónapot töltött kint. J. Éva hazaküldésének okai szobatársainak jellemzéséből: „tulajdonképp idegenek voltunk egymás számára” – mikor egy lakóotthonba kerültek. J. Évát úgy jellemezte a szobatárs, hogy „számára egyáltalán nem volt fontos, milyen benyomást tesz ránk a magatartása. Rögtön a kezdeti időszakban felhozta „fiúismerőseit” és minősíthetetlenül viselkedtek. Egyszer volt rá precedens, hogy ruhátlanul találtuk egy fiú társaságában, aki szintén ruhátlan volt. (…) Napirenden volt, hogy ittas állapotban jött meg, (…) egy alkalommal a fürdőszobát összepiszkította.” Azt is felrótták neki, hogy nem takarít, így a szobatársak úgy érezték magukat, mintha az ő cselédjei lennének. Szemben H. Andrea esetével, itt inkább a rendszeres ittasság és rendetlenség számított devianciának, kisebb részben az ún. erkölcstelen magatartás.

Nemi betegségek

„Drezdába vitt épp a Mitrópa.[44]
Húgycsőmben csípett a mikróba.
Állomás: Radebeul,
itt tört rám ám a baj.
Elona Rosenthal tripkója[45].”[46]

P. Pál ebben a négy soros versikében örökítette meg, hogyan kapott nemi betegséget német barátnőjétől, Elonatól. A nemi betegsége terjedése a németek és magyarok között viszonylagosan tabutémának számít a visszaemlékezésekben, illetve a kint tartózkodás árnyoldalának, így a pozitív töltetű emlékek között ez inkább elhallgatott, vagy ironikusan említett. A nemi betegségek terjedésének egyik okát egyik visszaemlékezőm abban látta, hogy a fiúk felelőtlenek voltak és gyakorlatilag nem védekeztek: *„elvártuk a lányoktól, hogy szedjék a tablettát. Bár lehetett kapni óvszert, de nem volt kellő propaganda és ócskák voltak az óvszerek. A lányok egymással beszélték meg, ki, milyen tablettát szed*.”

[44] A vonat neve.

[45] Tripper nemi betegség szlengben.

[46] http://ndksmagyarok.eu/index.php/blog?g=1278&e=55803. Utolsó letöltés: 2014. augusztus 20.

A fentebb említett szép, szőke Sylvia kapcsán – aki jóformán belepottyant a visszaemlékező ölébe – a társai figyelmeztették, hogy mivel Sylviát könnyű erkölcsű nőnek tartották, összeszedhet valami betegséget tőle és akkor nem fogják orvoshoz kísérni. A fiú bízott a jószerencséjében, és ebben az esetben tényleg nem is lett beteg.[47]

A drezdai levéltári források között található az a jelentés, amelyet a Freitali Edelstahlwerkből küldtek a Drezdai Városi Tanácsnak. A magyar kollegák közt előforduló nemi betegségek miatt elhatározták, hogy felvilágosítást tartanak nekik és kivizsgálják őket. A magyarok szállásain pedig rendőrségi vizsgálatot is tartanak, és ha szükséges, bizonyos személyeket előállítanak és betartatják velük azt a szabályt, hogy idegen személy 22 óra után nem tartózkodhat a szálláson. (Persze szerelmi légyottra sor kerülhetett korábbi időpontban is.) Ebben a kontextusban a magyarokat civilizálandókként ábrázolták.[48]

P. Pál visszaemlékezésében, a „Funkciótlan görögtüzek" című írásában le is írja, hogyan kapta el a betegséget ő és a többiek is Elonától: *„Ott tartottam, hogy fekszünk az Elona ágyán, azon a bizonyos délelőttön, mindenki a párjával* - mint egy-egy idézőjel, ami az *ágyat teszi idézőjelbe -, csacsogunk azon a keverék magyar-német nyelven, ami annyira jellemző volt ránk, keresztbe beszélünk egymáson, közben egy kis smúz, smaci, de nekem valahogy nincs kedvem a szexhez. Ebből kifolyólag Elonának sem. Viszont a társalgás ekkor az ő betegségére terelődik. Hogy lehet, hogy van neki ilyenje. Csak, mint egy halovány lehetőség. Ezért Elona –* nagyon helyesen – *humorosra veszi a témát, vagyis próbálja elütni egy viccel. Azt mondja, hogy akkor majd együtt megyünk mind a négyen a Poliklinikára. Én, mondjuk, nem tartottam ezt olyan viccesnek.*
Még beszélgettünk vagy fél órát, de éreztem, hogy kihűlt a levegő köztünk. Aztán eljöttünk. H. Laci, már lent az utcán, így szól hozzám: Te, Palkó! - így hívott –, szerintem, Elona valóban beteg, ne hidd, hogy viccelt. Vagy valami ilyesmit. Majd meglátjuk, válaszoltam, közben mentünk tovább, H. Laci 40 centis trapéz gatyójának a szárát bokája köré csavarta a hideg drezdai szél, mondom, csak mentünk, úgy nézhettünk ki távolról, mint a János Vitéz c. magyar rajzfilmben az óriás, amikor átkel az Óperenciáson. Neki is így csavarodott a nadrágszára, miközben a János szalonnát sütött a fülében.
Majd meglátjuk, meglátjuk. Meg is láttam. Kb. egy héttel később megjelentek az első jelek. Viszketés a húgycsőben, égető érzés és az első cseppek. Na, csaó, mondtam H. Lacinak,

[47] Tóth i.m. 214. o.

[48] Hauptstaatsarchiv Dresden. Ungarische Werktaetige. 11430.

megyek a Poliklinikára. Mert nála még semmi. Hogyan lehet ez? Később kiderült, hogy nála egy hónap múlva jelentkeztek az első jelek. De jelentkeztek, annak rendje-módja szerint. Szóval berágtam Elonára."

A nemi betegség P. Pál esetében egy pechsorozat kezdete volt*: „Most, mintha tejüveg mögött látnám magamat, homályosan, elmosódottan, ahogy járok magányosan a Poliklinikára, közben egy balesetem is volt; valamelyik marha fordítva kötötte be a késköszörű gépet, így amikor rányomtam a vídiát, több ezer mikroszkopikus szemcse vágódott a bal szememe.(...) Szóval, meglehetősen lehangolt voltam abban az időben. Mint a Zabhegyező hőse,*[49] *akinek most nem jut eszembe a neve. Látom magamat egy óriási, üres térségben menni; Drezda tele van ilyen óriási, üres térségekkel, ugyanis a háború vége felé az amcsik egy hétig, éjjel-nappal bombázták. A földdel tették egyenlővé, aztán beszórták sóval. De ez az üres térség most jól jött nekem. Szimbolizálta az akkori lelkiállapotomat. "*[50]

A szexualitással kapcsolatos élmények több nézőpontú megjelenítésére alkalmasak a külön forrástípusok: a levéltári fegyelmi jegyzőkönyvek, a visszaemlékezések, blogbejegyzések és interjúk. Az NDK-beli munkavállalással kapcsolatos pozitív élmények első olvasásra azért is meglepőek, ugyanis az NDK diktatúrát keményebbnek ábrázolják a történészek, szemben a magyar puha diktatúrával, a gulyáskommunizmussal. Ahogyan Pogonyi Pál hangsúlyozta, a szabadság élményt az adta, hogy egy zárt világban, szülői felügyelet nélkül, a korban magasnak számító keresettel a fiatalok élményeket és tapasztalatokat szereztek. A szexualitás pozitív ábrázolása az időleges migráció sikerességének megélése, azonban a diktatúra szabta határokon belül: aki e világ korlátait feszegette – ld. a fegyelmi tárgyalások jegyzőkönyveit, azt hazaküldték. A vegyes házasságok sikeressége sokkal összetettebb volt, mint a szerelmi kalandok megélése. A több évtizede tartós házasságban, ma is Németországban élő házaspároknál az volt a tapasztalatom, hogy a magyar férfinak mind társadalmi helyzetében, mind életszínvonalban nagy társadalmi mobilitást jelentett a német házasság az érzelmi tényező mellett. A magyarországi beilleszkedés – mint a tanulmány elején felidézett történet is mutatja – sokkal nehezebb és kevésbé zökkenőmentes folyamat volt a házassági migránsoknak.

[49] Utalás Holden Caulfieldre, Salinger: Zabhegyező című regényének főhősére.

[50] http://ndksmagyarok.eu/index.php/blog/dresden?g=1278&e=21355. Utolsó letöltés: 2014. augusztus 20.

Képek:

1. Domonkos István Drezdában
2. Magyar fiatalok a tengernél
3. Magyar fiatalok német lányokkal
4. Magyarok Pirnában
5. Születésnap
6. Schweitzbach Attila (bal szélen) kollegáival buchenwaldi kiránduláson

Levéltári források:

Budapest Főváros Levéltára. XXIII-137- Budapest Fővárosi Tanács VB Tervgazdasági és Munkaügyi Főosztály munkaügyek 1966-1983.

Hauptstaatsarchiv Dresden magyar munkavállalásra vonatkozó forrásai

Irodalomjegyzék:

A., & Albert, J. (Eds.). (1989). Human Sexuality: Research Perspectives in a World Facing AIDS. Ottawa: International Development Research Center.

Aszódi Imre-Brencsán János: A házasélet ABC-je. Bp., 1974.

Boulton, Mary, et al. (Eds.). (1994). Challenge and Innovation:Methodological Advances in Social Research on HIV/AIDS. London: Taylor & Francis, Chouinard,

A Cultural History of Sex Education in Twentieth Century Europe. London, New York: Routledge, 2009
szerk. Lutz Sauerteig-Roger Davidson.

Davidson, R and **LDH Sauerteig**: 'Law, Medicine and Morality: A Comparative View of Twentieth-Century Sexually Transmitted Disease Controls', in: J Woodward and R Jütte (eds): *Coping with Sickness: Medicine, Law and Human Rights - Historical Perspectives*, Sheffield: European Association for the History of Medicine and Health Publications, 2000, 127-47. o. (= History of Medicine, Health and Disease Series. Vol. 3).

Hadas Miklós: Szex és forradalom. Replika, Bp., 2001.

Herdt, Gilbert (Ed.), et-al. (1992). The Time of AIDS: Social Analysis,Theory, and Method. Newbury Park, CA: Sage Publications, Inc.

Josie: McLallen, Love in the Time of Communism. Intimacy and Sexuality in the GDR. Cambridge, 2011,Cambridge University Press.

Murai András-Tóth Eszter Zsófia: Helyzetfüggő. A kontextus szerepe a személyes emlékezet társas szerveződésében. Médiakutató, 2011 tavasz. http://www.mediakutato.hu/cikk/2011_01_tavasz/08_kontextus_szerepe. Utolsó letöltés: 2014. augusztus 12.

Murai András-Tóth Eszter Zsófia: Hogyan képzeljük el? A holokauszt emlékezete és rekonstrukciója dokumentumfilmeken. In: Korall. 11. évf. 2010. 41. szám. 81-97. o.

Sauerteig, L: "'Wie soll ich es nur anstellen, ohne etwas falsch zu machen?" Der Rat der *Bravo* in Sachen Sex in den sechziger und siebziger Jahren', in: Peter-Paul Bänzinger, Stefanie Duttweiler, Philipp Sarasin, and Annika Wellmann (eds): *Fragen Sie Dr. Sex! - Ratgeberkommunikation und die mediale Konstruktion des Sexuellen*, Berlin: Suhrkamp, 2010. 123-158 o.

Sauerteig, L: 'Junge oder Mädchen - Frau oder Mann? Die Herstellung visueller Selbstverständlichkeiten in der Sexualaufklärung im 20. Jahrhundert' [Boy or Girl - Woman or Man? The Heterosexual Body and the Making of Visual Self-Evidence in Twentieth Century Sex Education], in: *Werkstatt Geschichte*, 16 (2007), No 47, 2008, 40-60. o.,

Sauerteig, L: 'Salvarsan und der "ärztliche Polizeistaat". Syphilistherapie im Streit zwischen Ärzten, pharmazeutischer Industrie, Gesundheitsverwaltung und Naturheilverbänden (1910-1927)' [Salvarsan and the "Physicians' Police State"? The Discussion on Syphilis Treatment Between Physicians, Pharmaceutical Industry, Health Administration and Natural Healers], in: M Dinges: *Medizinkritische Bewegungen im Deutschen Reich, (ca. 1870 - ca. 1933)*, Stuttgart: Franz Steiner, 1996, 161-200. o.

Tóth György: Az NDK-ra gondolsz majd egyszer. Könyv az NDK-s magyarokról. Cegléd, 2014.

Vajda Sándor: Az első leány. In: Korunk, 1932. január. http://epa.oszk.hu/00400/00458/00270/1932_01_5633.html. Utolsó letöltés: 2014. augusztus 20.

Függelék

Ezüst eső- visszaemlékezés[51]

[51] Pavelka Béla visszaemlékezése. Tóth i.m. 151. o.

„Nézte az esőt, mely olyan valószínűtlenül esett. Nem nagy cseppekben. Aprón, permetezve. A felhők közül leselkedő nap fénye csillámport varázsolt belőlük, melyek fel-felvillantak, s a többiekkel együtt, egy ezüst tóban pihentek meg. Az eső helyett már régen egy másik képet látott. Azt a képet, amikor csak hullt, hullt az ezüst eső.

Az év tavaszára, nyár elejére barátai, lakótársai nagy része már végleg hazament. Ő is hazavitt mindent, amit lehetett, hogy őszre minél kevesebb poggyásza legyen. Eszébe jutott, hogy milyen szép is volt, amikor a hagyomány és szokásjog alapján mindenki, így ő is gyűjtötte a Pfennigeseket[52] arra a bizonyos napra.

A nyár rohanva tovaszállt, s lassan eljött hazautazásának ideje. Munkahelyén az Obermeister által tett ajánlatot -miszerint maradjon még egy évet- megköszönte, de nem fogadta el. Haza akart menni, hogy a katonaidejét mielőbb letölthesse.

Az utolsó napokban cége őt is elbúcsúztatta. Ajándékot is kapott. Egy szép, fából készült Advent Pyramide-t, egy Erzgebirgische emléket. Megdöbbenve látta, amikor társai közül többen is eldobták, mondván; nem cipelik azt magukkal. Neki ez lett az egyik legbecsesebb emléke. Azóta is, úgy karácsony táján rendszeresen meggyújtja gyertyáit, és fényében elmerengve felidézi azt az időt.

Még aznap este felkereste barátnőjét, aki gyertyafényes vacsorával várta. A lány szőkesége és a fekete ruhás alakjának látványa megdöbbentette. Erre azért nem számított. Így készülni a búcsúra?! Hát, ez nem lehet! …és a háttérben halkan a zene, az az átkozott zene! A Lady in black ... Azóta is, ha néha hallja, rendre lekapcsolja a rádiót.

A lány valami biztatást, valami jelet várt, hogy most mi is lesz kettőjükkel. De ő nem merte azt mondani, hogy gyere velem, vagy visszajövök érted. Nem, nem szólt semmit, csak a könnyeivel küszködött. Egy semmitmondó, bizonytalan: szeretlek, és jó lenne veled találkozni két év múlva -hagyta csak el a száját. Az utolsó együttlétet beárnyékolta a másnapi elválás gondolata. Egész éjjel csak hánykolódott, nem is tudott igazán elaludni. Reggel nem akart felébredni, nem akarta tudomásul venni a valóságot, hogy mennie kell. Ugye ez csak egy rossz álom?! Nem is igaz, nem is kell menni! Ó Uram!…csak egy-két napot…nem többet… na jó, csak egyet… ne kelljen még menni … ne legyen még vége! Álmodni akarta tovább az ottani életét.

Kérte barátnőjét, ne jöjjön ki a különvonathoz, mert nem szeret búcsúzkodni. Nem akarta, hogy könnyes emlékképek maradjanak meg egymásról. A lány nem is jött ki. Akkor látta utoljára.

[52] Váltópénz volt az NDK-ban, olyan, mint Magyarországon a fillér.

A vasútállomáson meglepődve tapasztalta, hogy milyen nagy tömeg verődött össze. Sokan műszakot cseréltek, hogy ott lehessenek. Kétszer is volt már, hogy "öregeket" búcsúztatott. Most őt búcsúztatják. Kisebb csoportokban beszélgettek, lengtek a zászlók, amikor először egész halkan, majd egyre erőteljesebben megszólalt a számára legszebb, legcsodálatosabb dal. A Himnusz. Mindenki énekelt el-elcsukló hangon, könnyes szemekkel.
Mindenki az ablakban lógott, amikor szép lassan elindult a vonat, s közben csak hullt, hullt az ezüst eső.
Amikor az utolsó kézfogások is már csak gyenge érintéssé váltak, majd végleg elszakadtak, nem tudta visszatartani könnyeit.
Közben csak hullt, hullt az ezüst eső. Ő is szórta rendesen, s amikor már az ezüstszínű peron, a zászlók és kiáltások is, mind-mind a távol sötétségébe tűnt, leült. Nem nézett fel társaira. Tudta, hogy ugyanazt fogja látni... könnycseppeket az arcokon.
A kezében még szorongatott egy Pfennigest, gondolta kidobja. De nem! Eltette emlékbe erről a napról, az ndk-s időkről.
Nézte az esőt, mely olyan valószínűtlenül esett. Eszébe jutott, hiszen ő is látta, amikor csak hullt, hullt az igazi ezüst eső.
Mindig is érezte, és egyre erősebben érzi ma is; ha az a különvonat megint ott állna a győri pályaudvaron, futna-rohanna, hogy ott legyen, hogy rajta lehessen! Újra kiáltaná: Helló Chemnitz, jövök! - és újra elindulna élete egyik legszebb, legcsodálatosabb élménye felé.

Holbeinstraße
42

2014